

ЛАТИНСЬКІ ТА ГРЕЦЬКІ ІМЕНА В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

З.М. Таран

(Полтавський державний педагогічний університет імені В.Г. Короленка)

Анотація

У статті розглядається походження імен; розроблена класифікація деяких власних імен, запозичених з латинської та грецької мов.

***Ключові слова:** походження, власні імена, слов'янські імена, латинські та грецькі запозичення.*

Summary

In article the origin of the Ukrainian proper names is researched the classification of the some proper names borrowed from Latin and Greek is given.

***Key words:** origin, proper names, Slavonic names, the Greek and the Latin loans.*

Імена людей – частина історії народу. В них відображено побут, вірування, фантазія, природа та історичні зв'язки. Кожне ім'я – це слово або фраза якої-небудь мови. Але з часом, стаючи позначенням особи, воно набуває іншого значення, втративши первинне. Ономастика – невичерпне джерело для наукових досліджень. Такі видатні вітчизняні та зарубіжні лінгвісти, як: Ю.О. Карпенко, В.В. Німчук, О.О. Реформатський, Ю.А. Ісат, Л.Г. Скрипник, Н.П. Дзятківська, Р.Й. Керста, М.Л. Худаш, Ю.К. Редько, С.П. Бевзенко, Л.Т. Масенко, Г.М. Глинський та інші, присвятили свої розробки цій темі. У їхніх працях велика увага приділена словотвору, мотивації і походженню українських імен та прізвищ. Автори Л.Г. Скрипник, Н.П. Дзятківська, С.Б. Веселовський, Н.А. Петровський, А.В. Суперанська, Л.Т. Масенко, Г.М. Глинський створили словники власних імен і прізвищ, але етимологія греко-латинських імен та їхніх еквівалентів в українській мові висвітлена недостатньо. У статті показано семантичну варіативність деяких християнських імен латинського і грецького походження, часто вживаних в українській ономастичній лексиці.

Дослідивши власні імена української мови, ми підраховали, що найбільш поширені запозичення з грецької (42-44%) та латинської (20-22%) мов, досить велика група імен єврейського походження (12-16%) і зовсім незначна кількість ономастичних запозичень з німецької, французької, англійської, італійської та інших мов (9-10%). Щодо власне українських, а точніше слов'янських імен, то можна заперечити Людмилі Федоришиній, котра їх налічує не більше 3-5% [4, с. 2]. Насправді ж в українській мові їх близько 12-15%. Це, звичайно ж, мізер у порівнянні із запозиченнями із класичних мов, але все ж таки вони не поступаються іменам єврейського походження.

Слов'яни – творці найдавніших імен – давали імена не лише для того, щоб позначити і виділити людину з-поміж інших, а й тому, аби дитина отримала оберег від злих сил та добрі побажання на все життя. Такі імена, як

Калина, Зірка, Квітка, Маківка, зрозумілі, приємно гармонують з красою навколишньої природи, чарівним багатством рідної мови. У літописах натрапляємо на такі свідчення за 1177 рік. У родині, яка дуже чекала дитину, новонародженого називали Ждан або Ждана; там, де дитина була бажана синові давали ім'я Бажан, донці – Бажана. Дівчинку, яка мала світле волосся, іменували Світлана. Коли відому родину багато людей приходило вітати з народженням донечки, то їй давали ім'я Людмила (людьми люблена, мила) [2]. Поміж власних слов'янських імен найбільше збереглося з основою на Слав-: Станіслав, Святослав, Ярослав, Мирослав, Мстислав, В'ячеслав. Друге місце за поширеністю посідають імена на Бог- та Род-: Богдан, Богуслав, Родослав, Благород. Прихильники дохристиянських імен вважали слов'янські найменування найкращими, найвитонченішими, адже жодну дитину не називали іменем тварини чи птаха, як в інших мовах. Напевно, слід згадати, що першими з'явилися родові прізвиська (прізвища), у яких досить часто зустрічаються такі слов'янські найменування: Заєць, Вовк, Щукін, Цапенко, Бик, Бугай, Білокінь, Рябокінь, Козирод, Козлітін, Лисиця, Орел, Журавель, Ворона, Шпак, Зозуля, Півень, Чиж, Сич, Гусак, Курочка, Сорока та інші.

У IX столітті Київська Русь прийняла християнство, і на зміну давньоруським прийшли християнські імена, запозичені з Візантії разом із релігією. Упровадження християнських імен розпочато прийняте Нікейським собором 325 року спеціальне правило за номером 30, яке забороняло давати християнам язичницькі імена. Уже з V ст. це правило виконували усі – охрещених називали на честь християнських святих.

Посланець римського імператора при царі Олексіїві Михайловичі в 1661 р. зазначив, що деякі придворні мали по два імені – родові і хрестильне. При запозиченні з іншої мови ім'я нерідко змінювали, воно втрачало свою першооснову. Прокофій став Прокопом, Базилій – Василем, Даніїл – Данилом, Димитрій – Дмитром, Митьком, Гавриїл – Гаврилом, Агафія – Галкою, Анастасія – Настею тощо. Люди помиляються, коли вважають українськими імена, як Калина, Павло, Петро, Микола, Наталка. Гортаючи словники, можна відзначити, що власні імена є дивовижною мішаниною не тільки імен, прізвиськ, а й просто каламбурів, уживаних у різні часи в Римі, Греції та Ізраїлі: *Антон* (лат) – вступаю в бій; *Марко* (лат) – молоток; *Панас* – безсмертний; *Нонна* (лат) – дев'ятка; *Ксенія* (гр.) – чужоземка; *Денис* (лат) – від бога Діонісія; *Варвара* (лат) – чужинка.

У 20-х роках XX століття «іменинник» значно розширився. Оновлювання здійснювали за рахунок запозичення західноєвропейських імен, більшість з яких – латинського та грецького походження. Альберт, Альбіна (*albus, a, um*) у перекладі з латинської мови – «білий», можливо, родом із «Альби Лонги» (*Alba Longa*) чи стародавньої Британії – «Альбіона» (*Albion, onis f*); Сільвія, Сильвестр (*silva, ae f, чи silvius, a, um*) – «ліс», «лісовий»; Бенедикт (*bene dictum*) – «добре сказано»; Еліза, Ліза (*Elisa, ae f*) – «пунічне ім'я Дідони, або ж назва міста Елада, що знаходиться поблизу міста Олімп»; Стелла (*Stella, ae f*) – «зірка».

Певний час імена поповнювалися за рахунок створення аббревіатур: Владлен – «Володимир Ленін», Кім – «Комуністичний Інтернаціонал молоді»; Рем – «революція, електрифікація, машинобудування» та ін. У таких та подібних неологізмах знайшли відбиття революційні події, настроях масового ентузіазму, сподівань на швидку індустріалізацію країни, але вони не витримали перевірки часом і вже в 30-х роках ХХ ст. почали зникати. За інформацією прес-служби Міністерства юстиції, останні роки в Україні були популярними близько 20 імен: Олександр, Роман, Максим, Дмитро, Данило, Андрій, Софія, Ганна, Олександра, Марія, Валентина, Вікторія, Катерина, Анастасія, Валерія та ін. Мотиви обрання імені в кожній родині різні:

1. Родинна традиція, за якою сина чи доньку називають іменем батька, дідуся, матері, бабусі, тощо.
2. Вшанування іменем дитини деяких святих, видатних осіб, літературних персонажів, кіногероїв.
3. Милозвучність та легкість у вимові [3. с. 12].

Аналізуючи ці імена, можна дійти висновку, що більшість із них – латинського та грецького походження, які зберегли своє первинне значення до сьогодення. Їх можна поділити на такі семантичні групи:

1. Імена, утворені за якостями новонародженої дитини.
(здебільшого ці імена утворені від латинських прикметників та дієприкметників).

Слово *paulus, a, um* (малий), стало першоджерелом імен: Павло, Паша, Павлина, Пава, Паня, Поля та ін.

Angelicus, a, um (ангельський) – Анжела, Анжеліка, Ангеліна.

Claudus, a, um (кривоногий, кульгавий) – Клавдій, Клавдія, Клава.

Maximus, a, um (найбільший) – Максим, Макс.

Clarus, a, um (світлий, ясний) – Клара.

Constans, ntis (стійкий) – Констянтин, Кость, Костя, Котька, Констанція.

Valens, ntis (здоровий, сильний) – Валентин, Валеріан, Валерій, Валерія, Валентина.

2. Імена, утворені від назв живої та неживої природи.

Natalis, e (природний, рідний) – Наталія, Наталка, Наташа.

Laurus, i m (лаврове дерево, лавр) увійшло в основу таких імен, як Лаврентій Лавр.

Petra (гр.) (скала, камінь) – Петро, Петрик, Петрусь.

Mare, is n (море) – Марина, Марія, Маруся, Мар'я, Мар'ян.

Lilium, i n – Лілія, Ліля.

Rosa, ae f – Роза, Розалія.

Leo, onis m – Лев, Левко, Леонард, Леонід, Леоніла та ін.

3. Місце народження дитини.

Lidia, ae f (жителька Лідії) – Лідія.

Anatolium (житель Анатолії, тобто Малої Азії) – Анатолій.

Alexis, idis m (родом із Турія) – Олексій.

Romanus, a, um (римський) – Роман, Рома.

Alexander (житель міста Олександрії) – Олександр. У перекладі з грецької “*alexo*” -

захищаю і “*andr*” – чоловік (буквально: мужній захисник людей).

Andrus, i m (житель острова Андроса) – Андрій.

4. Риси характеру, які б хотіли бачити батьки у своєї дитини.

Enstapes (гр.) (міцний, здоровий) – Остап.

Felix, icis (щасливий) – Фелікс.

Fortuna, ae f (фортуна) – Фортуна, Фортунат.

Phero (гр.) піса (перемогу) – Вероніка.

Servus, i m (рятувальник, спостерігач, служитель) – Сергій.

5. Обставини появи малюка.

Artē(mon) (гр. міцний, неушкоджений) – Артем.

Ignoro, āre (не знати, не відати) – Гнат.

Inno, āre (плавати, або ж з давньолатинської мови – бурхливий потік) – Інна.

Germanus (одноутробний) – Герман.

Grego, āre (збиратися, гр. – бадьорій) – Григорій.

6. Відображення в імені життя і боротьби.

Vita, ae f (життя) – Віта, Віталій, Віталія, Віталіна, Вітуся.

Victoria, ae f (перемога) – Віктор, Вікторія, Вікторина, Віка.

Nika – (гр. перемога) Микита (Нікіта), Нікон.

Nikolas (гр. переможець народів) – Микола, Коля.

7. Родове ім'я та ремесло батьків.

Faber, eris m (майстер) – Февронія, Феня, Хівруня, Хівря.

Tatius, i m (із роду Татіїв) – Тетяна.

Julius, i m (із роду Юліїв) – Юлія, Улита.

Antonius, i m (родове – Антоній) – Антон, Антоніна.

Marcellus, i m (римське родове ім'я, що перекладається «молоточок») – Маркел.

Taras, ntis m (засновник міста Таранта, за грецьким перекладом «бунтівник») – Тарас.

Agrippa, ae f (римське родове ім'я) – в українській мові Горпина, Агріпіна. За легендою, основоположник цього роду народився вперед ногами, звідси і дістав своє ім'я (гр. *agreuo* «схоплювати» і *pus* – «нога»).

Georgicus (гр. землероб, *geo* – «земля» та *ergon* – «робота») – Георгій, ім'я Юрій близьке за походженням.

8. Відчуття в імені кохання та краси:

Bellus, a um (красивий, чудовий) – Белла, Велена.

Callos (гр. краса) – Калина.

Amo, āre (кохати) – Амур.

Lux, cis m – світло – Лук'ян, Лука, Лукаш.

Rufus, i m (золотий, яскраво-червоний) – Рута, Руфіна [1].

9. Імена, що пов'язані з вірою батьків.

Понад 70 відсотків запозичених імен мають основу з іменем Бог. Наприклад: Теодор – «Богом даний», Феофіл – «люблю Бога», Азарій – «допоміг Богу», Іван – «Бог помилював», Еммануїл – «з нами Бог», Ілля – «мій Бог», Михайло

– «подібний Богу», Христофор – «Породив Христа», Феодосій – «дарунок Божий», Феодот – «даний Богом», Феофан – «явлений Богом» та ін.

Деякі ономастичні запозичення не мають чітко вираженої семантики, етимологія таких слів не визначена. Адже схожі слова за звучанням та написанням зустрічаються у багатьох мовах. Розглянемо деякі з них.

Лариса (*Larisa, ae f*) – назва міста у Фессалії, або ж «чайка», гр. *loros* перекладається як «приємна насолода».

Василь (*basilicus, i m*) латинською мовою перекладається «царський» чи «княжий»; але грецькою мовою як «василіск» (різ вид ящірки).

Рая, Раїса (*raja, ae f*) «морський скат», гр. *radia* – «легка».

Маргарита (*margarita, ae f*) – «перлина», французькою мовою *marguerita, ae f* перекладається «ромашка», очевидно у назву квітів лягло порівняння з перлинами на траві. Це підтверджує французьке прислів'я «*jeter des marguerites devant les pourceaux*» – дослівний переклад біблійної мудрості: «*Nolite mittere margaritas ante porcos*» (лат). – «Не мечить бісеру перед свинями» [5. с. 230].

Ім'я Віра, Вероніка вважають слов'янським, хоча його етимологія також незрозуміла, можна припустити, що воно походить від грецького *phero* – «несу» та *Nika* – «перемога», або ж латинського слова *vera* – «справжня», «істинна».

Агнеса походить, можливо, від латинського *agnus, i m* – «агнець», «ягня», «сузір'я Овна», можливо, від грецького «чиста».

Каріна – жителька міста *Caria, ae f*, або ж мешканка найбагатшого кварталу Рима біля Еквілінського пагорбу, а не «кіль корабля».

Семен (євр. *Sama*) – «чути», «слухати», але, напевне, першоджерелом цього імені є латинське слово *semen, inis n* «насінина», або ж «той хто сіє».

Ірина з грецької – «мир», «спокій», з латинської навпаки *Ira, ae f* – «гнів» [1].

Отже, в українській мові побутує переважна більшість імен грецького та латинського походження. Частина їх увійшла ще до прийняття християнства внаслідок безпосередніх контактів між слов'янами та греками, які довгий час мали свої поселення у Північному Причорномор'ї, Криму та вели торгівлю з русичами. Основна кількість ономастичних запозичень увійшла через старослов'янську мову після прийняття християнства на Русі й залишається найпопулярнішою і в наш час.

Література

1. Й. Х. Дворецкий Латино-русский словарь. – М.: Русский язык, 1976. – 1906 с.
2. Ю. Ісат 2500. Чоловічі та жіночі імена: Походження, значення, вибір. – Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2005. – 560 с.
3. Л. Г. Скрипник, Дзятківська Н. П. Власні імена людей: Словник-довідник. – К. : Наукова думка, 1996. – 335 с.
4. Л. Федоришина Від Даздраперм Нінелівних до Атлантид Лимонівних // www.imena.uaclub.net.ua

5. Ю. В. Цимбалюк, Кобів Й. У. та ін. Біблійна мудрість у латинських афоризм українською та англійською мовами. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2003. – 410 с.